

SRPSKI EKONOMSKI FORUM

RADNI DOKUMENT

Pet godina tranzicije u Srbiji

Vladimir Petković

Beograd, maj 2006. godine

S A D R Ź A J :

1. Uvodna razmatranja	3
2. Uporedna analiza napredka u tranziciji	5
3. Sektorska analiza napredka tranzicije u Srbiji	10
4. Zaključak	15
L I T E R A T U R A :	16

1. Uvodna razmatranja

U dvadesetom veku desila su se dva velika zaokreta u ekonomiji. Prvi veliki zaokret desio se 1917. godine, kada je u Rusiji započeo eksperiment sa komandnom privredom. Međutim, početkom devedesetih godina dvadesetog veka dolazi do kraha ekonomskih sistema u Istočnoj Evropi i Sovjetskom Savezu, zasnovanih na komandnoj ekonomiji, i počinje drugi veliki zaokret od komandne ka tržišno-orjentisanoj ekonomiji.

Kada je druga tranzicija započela, u ranim devedesetim godinama, ona je sa sobom nosila i velike izazove i velike mogućnosti, istovremeno. Pre toga nijedna zemlja nije tako promišljeno odlučila da krene od situacije u kojoj je vlada kontrolisala sve aspekte ekonomije ka onoj u kojoj se odluke donose kroz tržište.

Izazovi tranzicije sa kojima su se suočavale privrede ovih zemalja bili su zastrašujući: zemlje su morale da pređu iz jednog cenovnog sistema – sistema iskrivljenih cenovnih odnosa koji je preovladavao u komunizmu – na tržišni sistem cena. Morale su da stvore tržišta i institucionalnu infrastrukturu koja čini njihovu osnovu, a takođe i da privatizuju sve vlasništvo koje je ranije pripadalo državi. Trebalo je stvoriti novu vrstu preduzetništva – ne onu vrstu koja je zaobilazila pravila vlade i zakona – i nova preduzeća potrebna da se ponovo razviju raspoloživi resursi koji su bili tako neefikasno korišćeni. Dakle, treba stvoriti tržišnu privredu koja se zasniva na cenama, profitu, vlasništvu i konkurenciji. Izgraditi institucije koje će obezbediti efikasan pravni okvir za zaštitu vlasničkih prava, regulatorni okvir koji definiše jasna pravila igre na tržištu, bankarsku regulativu kako bi se osigurali poverioci i dr. Takođe, treba razviti odgovarajuću socijalnu infrastrukturu (tržište rada, Nacionalna služba za zapošljavanje i dr.) kako bi se što ravnomernije raspodelio teret tranzicije.

Na početku ovog drugog velikog zaokreta u ekonomiji, bilo je puno nedoumica i velikih debata oko toga kako sprovesti reforme i kako omogućiti zemljama da na što bezbolniji način prođu kroz ovaj veoma komplikovan i turbulentan proces.

Na samom startu procesa tranzicije ekonomisti su se podelili u dva pravca. Veliki broj ekonomista prihvatio je tzv. "big-bang" teoriju, koja je na početku zaslužila veliku pažnju. Big-bang teorija se često nazivala "šok terapija" jer je zagovarala brz prelaz na tržišnu ekonomiju¹. Drugi pravac činili su ekonomisti koji su zagovarali postepen prelazak na tržište, predstavnici ovog pravca su se nazivali gradualisti. Brzi reformatori su smatrali da "ne možeš ponor preskočiti u dva koraka" i pribojavali su se da bi ako se ne privatizuje brzo, i tako se ne stvori velika grupa ljudi sa stečenim interesom za kapitalizam – moglo doći do vraćanja u komunizam. Gradualisti su smatrali da "treba čekati devet meseci da bi se rodilo dete" i govorili su o "prelasku reke prethodnim stavljanjem kamena u njeno korito". Takodje, oni su brinuli da bi se, ako budu radili suviše brzo, reforme mogle pokazati kao katastrofa, ekonomski promašaji pomešali sa

¹ Big-bang teorija je obuhvatala brzu liberalizaciju domaćeg tržišta i spoljne trgovine, makroekonomsku stabilizaciju, privatizaciju, konvertibilnost valute, promenu sistema socijalnog obezbeđenja i kreiranje i izgradnja zakonskog okruženja za odvijanje tržišne aktivnosti. Opšitnije videti: Prokopijević, M., "Transition"

političkom korupcijom, što bi otvorilo put jakim reakcijama, bilo leve ili desnice. Gradualisti su verovali da bi se tranzicijom ka tržišnoj privredi bolje upravljalo ako se radi razumnom brzinom i prema dobrom redosledu.

U prvim analizama procesa tranzicije ukazivano je na veliki značaj privatizacije i liberalizacije kako u pogledu brzine tako i u pogledu obima. Dominantno mišljenje u prvim godinama tranzicije bilo je da što zemlje brže i više privatizuju i liberalizuju imaju više uspeha u tranziciji. Ukazivano je i na značaj početnih uslova svake zemlje za uspeh sprovođenja tranzicije. Međutim, vremenom kako proces tranzicije odmiče usled većeg broja podataka sveobuhvatnije analize dolaze do zaključaka da je brzina privatizacije negativno povezana sa privrednim rastom i ističu veliku važnost pravnih institucija².

Značajne analize zasnovane pre svega na uspešnijim zemljama u tranziciji ističu značaj uspostavljanja tržišne discipline pre svega preko uspostavljanja tvrdih budžetskih ograničenja, uspostavljanja standarda korporativnog upravljanja kako bi se obezbedila prevencija pojava tzv. "guljenja kapitala" pre privatizacije. U isto vreme neophodno je izvršiti strukturne reforme koje bi proizvele investicionu klimu povoljnu za ulaz novih preduzeća, pre svega malih i srednjih preduzeća. Nova preduzeća pokazuju da povećana tržišna konkurencija utiče na državna preduzeća da povećaju svoju efikasnost. U periodu 1990-1998. godina u Poljskoj broj individualnih ili porodičnih preduzeća se povećao sa 1,2 miliona na skoro 2,8 miliona, dok se udeo u ukupnoj zaposlednosti i dodatnoj vrednosti novih preduzeća povećao za 50%.³

Petnaest godina nakon početka druge tranzicije možemo reći da su gradualisti ipak bili u pravu jer je većina zemlja koje su prihvatile "šok terapiju" zabeležila drastičan pad u proizvodnji i veliki rast nezaposlenosti i nejednakosti. Gradualisti ne samo da su tačno predvideli sve promašaje šok terapije već su tačno skicirali razloge zašto ona ne može da funkcioniše dobro. Jedini njihov promašaj je bio što su potcenili veličinu katastrofe.

Srbija je počela proces tranzicije sa deset godina zakašnjenja u odnosu na ostale zemlje Istočne Evrope i Sovjetskog Saveza. Kao jedna od poslednjih privreda koje kreću ka razvijenijem tržišnom sistemu, Srbija mora ponekad vrlo brzo da prelazi put koji su mnoge privrede već prevalile tokom proteklih petnaest godina. Međutim, olakšavajuća okolnost je da Srbija može učiti na tuđim greškama odnosno može koristiti pozitivna iskustva drugih zemalja. Pet godina nakon početka tranzicije u Srbiji smatram da je pogodan trenutak za rekapitulaciju procesa tranzicije i poređenje napretka u tranziciji sa rezultatima ostalih zemalja nakon pet godina tranzicije.

² Videti: Godoy, S., Stiglitz, J., "Growth, initial condition, law and speed of privatization in transition countries: 11 years later"

³ World Bank: *Transition The First Ten Years*, Washington D.C., The World Bank, 2002

2. Uporedna analiza napredka u tranziciji

Tema prvog dela rada je analiza napretka procesa tranzicije u Srbiji, svakako jedan od najobuhvatnijih i u stručnoj javnosti, najprihvaćeniji pregled napredka tranzicije u zamljama Istočne Evrope i bivšeg SSSR-a, objavljuje Evropska banka za obnovu i razvoj (EBRD) pod nazivom Transition Report⁴. Obzirom na činjenicu da je Srbija ušla u

Tabela 1. Napredak u tranziciji za 1996. godinu

Transition Report 1996

Zemlja	Priv. Velikih pred.	Priv. Malih pred.	Upravljanje i restruk.	Liber. cena	Liber. trgovine	Politika konkurencije	Bankar. sektor	Reforma nebank. sektora	Prosek
Zapadni Balkan									
Albanija	2	4	2	3	4	2	2	2	2,63
Hrvatska	3	4,3	3	3	4	2	3	2	3,04
Makedonija	3	4	2	3	4	1	3	1	2,63
SCG 2005	2,67	3,3	2,3	4	3,67	1	2,67	2	2,70
Istočni Balkan									
Bugarska	2	3	2	2	4	2	2	2	2,38
Rumunija	3	3	2	3	3	1	3	2	2,50
Centralna Evropa									
Češka Republika	4	4,3	3	3	4,3	3	3	3	3,45
Mađarska	4	4,3	3	3	4,3	3	3	3	3,45
Poland	3	4,3	3	3	4,3	3	3	3	3,33
Slovačka Republika	3	4,3	3	3	4,3	3	3	3	3,33
Slovenija	3	4,3	3	3	4,3	2	3	3	3,20

⁴ Evropska banka za obnovu i razvoj (EBRD) u svom Transition Reportu, pomoću tranzicionih indikatora sumira napredak u strukturnim i institucionalnim reformama u 27 tranzicionih zemalja. Sa osam indikatora obuhvaćena su najbitniji elementi tržišne privrede: preduzeća, tržište i trgovina i finansijske institucije. Svaki indikator meren je po standardima razvijenih tržišnih privreda i pokazuje sintetizovanu procenu napredka postignutog u nekoj određenoj oblasti, što se zasniva na različitim podacima, deskriptivnim informacijama i analizama. Tranzicioni indikatori imaju vrednosti od 1 do 4,3, gde 1 reprezentuje malu ili nikakvu promenu od rigidne centralno planske privrede i 4,3 koja reprezentuje standard tržišne privrede.

Baltik									
Estonija	4	4,3	3	3	4	3	3	2	3,29
Letonija	3	4	3	3	4	2	3	2	3,00
Litvanija	3	4	3	3	4	2	3	2	3,00
ZND									
Jermenija	3	3	2	3	4	1	2	1	2,38
Azerbejdžan	1	2	2	3	2	1	2	1	1,75
Belorusija	1	2	2	3	2	2	1	2	1,88
Gruzija	3	4	2	3	3	2	2	1	2,50
Kazahstan	3	3	2	3	4	2	2	2	2,63
Kirgizstan	3	4	2	3	4	2	2	2	2,75
Moldavija	3	3	2	3	4	2	2	2	2,63
Rusija	3	4	2	3	4	2	2	3	2,88
Tadžikistan	2	2	1	3	2	1	1	1	1,63
Turkmenistan	1	1	1	2	1	1	1	1	1,13
Ukraina	2	3	2	3	3	2	2	2	2,38
Uzbekistan	3	3	2	3	2	2	2	2	2,38

Izvor: EBRD Transition Report 2005. i EBRD Transition Report 1996.

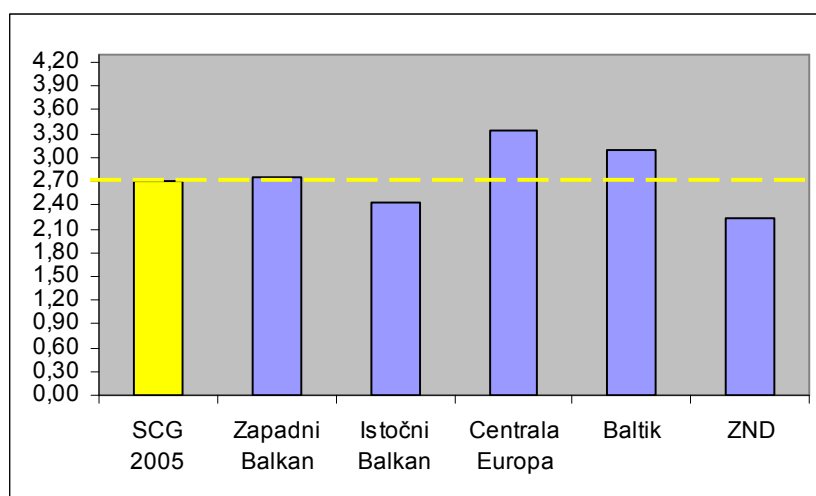
proces tranzicije sa desetak godina zakašnjenja u odnosu na druge zemlje Istočne Evrope i zemlje bivšeg SSSR-a, osnovna ideja u prvom delu rada je da se napravi uporedna analiza napredka procesa tranzicije poređenjem indikatora iz Transition Reporta 2005. za Srbiju i Crnu Goru i indikatora iz Transition Reporta 1996. za ostale zemlje u tranziciji. koji su prikazani u tabeli 1.

Poslednja kolona u tabeli 1. pokazuje neponderisanu aritmetičku sredinu osam indeksa na osnovu koje se može prikazati ukupan napredak u tranziciji. Možemo videti da je Srbija bolje plasirana od zemalja bivšeg Sovjetskog Saveza, izuzev Baltičkih zemalja, zatim Bugarske, Rumunije, Albanije i Makedonije dok su od zemalja iz okruženja uspešnije Slovenija i Hrvatska.

Na grafiku 1. prikazan je napredak u tranziciji po regionima⁵ na osnovu indikatora EBRD.

⁵ Zemlje u tranziciji su svrstane po regionima i to: Zapadni Balkan (Albanija, Hrvatska i Makedonija), Istočni Balkan (Bugarska i Rumunija), Centrala Evropa (Poljska, Češka Republika, Mađarska, Slovačka i Slovenija), Baltik (Estonia, Letonia, Litvanija) i ZND (Zajednica Nezavisnih Država)

Grafik 1. Napredak u tranziciji po regionima

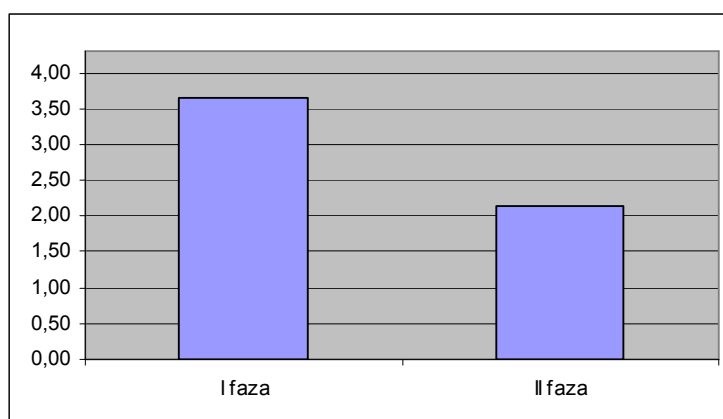

Izvor: EBRD Transition Report 2005. i EBRD Transition Report 1996.

Mnoge zemlje u tranziciji primenile su politiku savladavanja lakših prepreka na početku kako bi se što pre videli rezultati reforme i što pre obezbedila ireverzibilnost procesa tranzicije. Skoro sve zemlje su na početku liberalizovale cene i spoljnu trgovinu i sprovele dosta uspešno privatizaciju malih preduzeća. S tim u vezi stručnjaci EBRD-a su podelili proces tranzicije na dve faze, prva faza reforme obuhvata liberalizaciju cena i trgovine kao i privatizaciju malih preduzeća. Druga faza reforme obuhvata strukturne reforme koje se ocenjuju na osnovu pet tranzicionih indikatora: privatizacija velikih preduzeća, korporativno upravljanje i restrukturiranje, politiku konkurencije, reformu bankarskog sistema i reformu nebankarskih finansijskih institucija.

Grafiku 2. prikazuje napredak u Srbiji po fazama tranzicije, vidi se da postoji velika razlika u ocenama za sprovođenje prve i druge faze tranzicije u Srbiji. Prva faza reformi u SCG ocenjena je ocenom 3,66 što znači da je ostvaren veliki napredak i da se ekonomija Srbije u tom domenu približava standardima razvijenih tržišnih privreda. Međutim, druga faza tranzicije, koja obuhvata strukturne reforme, teče prilično sporo i da je urađeno zaista malo potvrđuje veoma niska prosečna ocena 2,13.

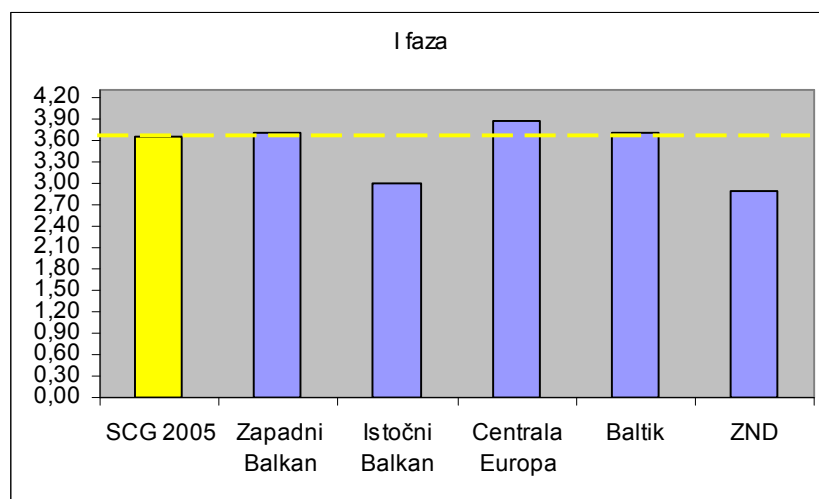
Grafik 2. Napredak u tranziciji SCG po fazama

Izvor: EBRD Transition Report 2005

Poređenjem napredka u tranziciji po regionima u prvoj fazi procesa tranzicije⁶, možemo videti da su Srbija i Crna Gora ocenjene prosečnom ocenom 3,66 što predstavlja dobar rezultat. Zemlje Centralne Evrope dobile su najbolje ocene za sprovođenje prve faze tranzicije 3,87, zatim slede zemlje Baltika i zemlje Zapadnog Balkana sa ocenama 3,70, dok su na začelju zemlje ZND sa prosečnom ocenom 2,89.

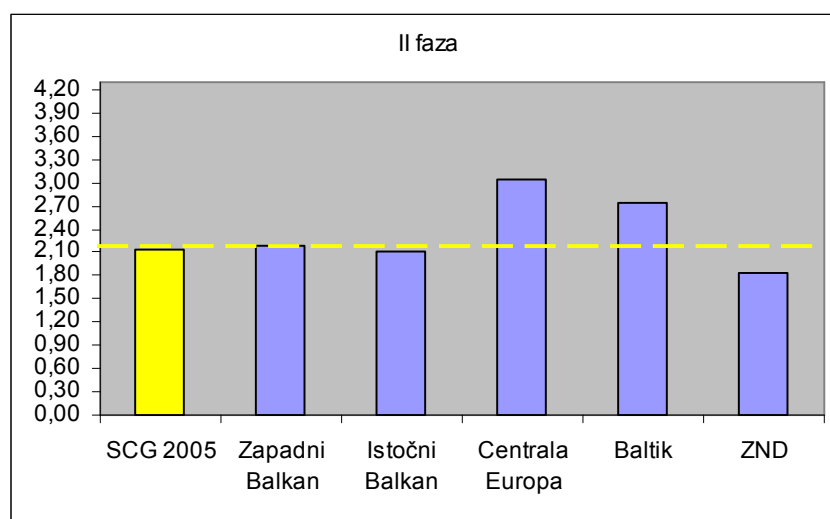
Grafik 3. Napredak u I fazi tranzicije po regionima

Izvor: EBRD Transition Report 2005. i EBRD Transition Report 1996.

⁶ Videti: grafik 3. i tabelu 2.

Grafik 4. Napredak u II fazi tranzicije po regionima

Izvor: EBRD Transition Report 2005. i EBRD Transition Report 1996.

Kada posmatramo napredak u drugoj fazi tranzicije⁷, koja je znatno komplikovanija i sveobuhvatnija, možemo zaključiti da postoje znatno veće razlike između regiona u ostvarivanju ciljeva postavljenih u ovoj fazi. Reforme se najbolje odvijaju u zemljama Centralne Evrope i Baltičkim zemljama dok su na začelju i u ovoj fazi reforme zemalje ZND-a u kojima se nije daleko odmaklo sa sprovođenjem strukturnih promena.

Tabela 2. Napredak u tranziciji SCG po fazama

Region	I faza	II faza
SCG 2005	3,66	2,13
Zapadni Balkan	3,70	2,20
Istočni Balkan	3,00	2,10
Centrala Europa	3,87	3,04
Baltik	3,70	2,73
ZND	2,89	1,85

Izvor: EBRD Transition Report 1996.

Na osnovu uporedne analize napredka zemalja u tranziciji možemo zaključiti da je Srbija relativno uspešno savladala reforme iz prve faze tranzicije dok u sprovođenju strukturnih reformi iz druge faze ne zaostaje značajnije u odnosu na rezultate najuspešnijih tranzicionih zemalja Centralne i Istočne Evrope.

⁷ Videti: grafik 4. i tabelu 3.

3. Sektorska analiza napredka tranzicije u Srbiji

Ukoliko pogledamo individualne indekse za Srbiju i Crnu Goru možemo videti da je Srbija dobila najveću ocenu (4) za liberalizaciju cena, koja predstavlja standarde razvijenih tržišnih privreda, 4- za režim spoljnotrgovinske razmene (trgovinska liberalizacija i devizni sistem) i 3+ za privatizaciju malih preduzeća, gde je tranzicioni proces najviše odmakao. Napredak u odnosu na prethodni period je ostvaren u procesu privatizacije velikih preduzeća (3-), restrukturiranju bankarskog sektora i izgradnji tržišta hartija od vrednosti (3-) i restrukturiranju preduzeća (2+). Skroman rezultat (2) ostvaren je za sigurnost tržišta i nebankarske finansijske institucije i u oblasti infrastrukturnih reformi. Najveće zaostajanje, bez napretka, je u oblasti antimonopolske politike, gde je najniža vrednost indikatora (1).

U tabeli 3. prikazana je dinamika napretka po ocenama, vidi se da je najveći napredak učinjen u nomeni liberalizacije cena i trgovine, solidan napredak ostvaren je kod privatizacije velikih preduzeća i reforme bankarskog sektora, dok je zabrinjavajuća ocena za politiku konkurencije gde se nismo pomakli za pet godina tranzicije.

Tabela 3. Vrednost godišnjih EBRD indikatora za Srbiju i Crnu Goru

EBRD indikator	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Liberalizacija cena	2,3	2,3	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0
Liberalizacija trgovine	1,0	1,0	3,0	3,3	3,3	3,3	3,7
Privatizacija malih preduzeća	3,0	3,0	3,0	3,0	3,0	3,3	3,3
Privatizacija velikih preduzeća	1,0	1,0	1,0	2,0	2,3	2,3	2,7
Restrukturiranje preduzeća	1,0	1,0	1,0	2,0	2,0	2,0	2,3
Politika konkurencije	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
Reforma bankarskog sistema	1,0	1,0	1,0	2,3	2,3	2,3	2,7
Reforma nebankarskih finansijskih institucija	1,0	1,0	1,0	1,7	2,0	2,0	2,0
Infrastrukturne reforme	1,7	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0
Srednja vrednost EBRD indikatora	1,4	1,6	1,9	2,3	2,4	2,5	2,6

Izvor: EBRD Transition Report 2005, 2004, 2003, 2002, 2001, 2000, 1999,

Liberalizacija cena i trgovine

- Reforme koje je započela Vlada Srbije 2001. godine predstavljale su značajan korak u pravcu liberalizacije spoljne trgovine (ukidanje kvantitativnih ograničenja, dozvola i saglasnosti, smanjivanje prosečne carinske zaštite i dr.) i istovremeno su uvele privredu Srbije u period makroekonomske stabilnosti i stabilnog deviznog kursa. Kod liberalizacija trgovine i cena očekuje se dalji napredak jer se očekuje dalje olakšanje spoljne trgovine zbog pregovora SCG za ulazak u Svetsku Trgovinsku Organizaciju i Evropsku uniju. Srbija će najverovatnije 2008. godine postati članica STO što će uticati

na značajno smanjenje carina koje sada prosečno iznose 8% i najveće su u Evropi. Proces pridruživanja Srbije Evropskoj uniji takođe sadrži liberalizaciju trgovine jer su u toku pregovori o sklapanju Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (SSP) koji podrazumeva potpunu liberalizaciju trgovine između Srbije i zemalja članica Evropske unije. Naravno ostaviće se prelazni period od pet ili šest godina kako bi se preduzeća u Srbiji pripremila za konkurentsku trku sa inostranim firmama iz Evropske unije. Značaj sklapanja SSP za Srbiju je izuzetan, obzirom da je EU najznačajniji trgovinski partner Srbije sa kojom se obavlja više od polovine ukupne robne razmene Srbije sa svetom⁸. Takođe, jedna od poslednjih inicijativa Evropske unije je formiranje zajedničkog Balkanskog tržišta. Osnov ovog koncepta je formiranje zajedničke bezcarinske zone koja će pojednostaviti procedure i zakonski okvir privredne saradnje u regionu. Tržište Zapadnog Balkana ima skoro 60 miliona potrošača i samo po sebi je mnogo atraktivnije za nove investicije. To će omogućiti povećanje trgovinske razmene unutar regiona ali i poboljšati konkurentске sposobnosti domaćih preduzeća.

Privatizacija

- Privatizacija u Srbija odvija se po Zakonu o privatizaciji koji je usvojen 2001. godine, po tom zakonu kao dominantan metod privatizacije usvojen je metod prodaje. Veliki privredni sistemi se privatizuju putem javnog tendera, dok se za privatizaciju malih i srednjih preduzeća koristi metod aukcije. Do sada je načinjen značajan napredak u tenderskoj, a naročito u aukcijskoj privatizaciji. Radi ubrzanja procesa privatizacije i restrukturiranja Vlada Srbije je krajem 2004. godine, predložila Izmene i dopune Zakona o privatizaciji po kome se ceo javni dug svih državnih poverioca otpisuje uslovljeno privatizacijom. Ovim se postiže ubrzana privatizacija ostatka društvenog sektora privrede Srbije i selekcija onih koji će se privatizovati u postupku stečaja. Tokom prve dve godine privatizacije (2002. i 2003. godine) u Srbiji je privatizovano (ili je privatizaciju započelo) oko 1300 preduzeća. Posle značajnijeg usporavanja proceda privatizacije tokom 2004. godine, privatizacija je nastavljena nešto intenzivnije tokom 2005. godine kada je privatizovano 510 preduzeća⁹. Međutim, stvarna dinamika procesa privatizacije ne može se proceniti samo na osnovu broja privatizovanih preduzeća. Više javno iznetih procena govore da je pomenuti i naizgled veliki broj privatizovanih preduzeća samo mali postotak ukupnog za privatizaciju raspoloživog kapitala. Stručne procene kreću se oko 12-15% društvenog kapitala¹⁰. Procenjuje se da imamo dve grupe preduzeća koja nisu još ozbiljnije stupila u proces privatizacije, i to: a) grupa javnih ili državnih preduzeća i b)

⁸ Izvoz Srbije u Evropsku uniju iznosi 53,7% u ukupnom izvoza Srbije za 2005. godinu, dok uvoz iz Evropske unije iznosi 49,6% ukupnog uvoza Srbije za 2005. godinu. Izvor: Republički zavod za statistiku

⁹ Izvor: Agencija za privatizaciju

¹⁰ Cerović, B. (2006), "Proces privatizacije i poslovna klima u Srbiji: ocene i mogućnosti", *Ekonomska politika u 2006. godini.*, Beograd, NDE i Ekonomski fakultet,

grupa “preostalih” tj. još uvek ne privatizovanih preduzeća u privredi koja zajedno čine najveći deo kapitala u privredi, oko 60%, a koji bi trebalo da bude podvrgnut ovom procesu. Za privatizaciju malih preduzeća možemo reći da teče zadovoljavajućom dinamikom, iz Vlade Srbije dolaze sve ozbiljnije najave da se završetak privatizacije može očekivati do kraja 2007. godine. Privatizacija velikih preduzeća se ubrzava i očekuje se veći napredak u 2006. i 2007. godini.

Restrukturiranje i korporativno upravljanje

- Na početku tranzicije u Srbiji većina preduzeća u realnom sektoru predstavljala su nasleđe socijalizma u srpskoj privredi, izuzev potpuno novih privatnih preduzeća, nastalih privatnim investicijama posle 1989. godine, kada je zakonom dopušteno bavljenje privatnim biznisom. Stanje srpskog realnog sektora na početku tranzicije bilo je takvo da njegov veliki deo nije bio konkurentan prema kriterijumima svetskog tržišta, odnosno u međunaordnim razmerama. U prve četiri godine tranzicije urađeno je zaista malo u procesu restrukturiranja neefikasnih privrednih subjekata, tek sredinom 2005. godine dolazi do ozbiljnijeg pomaka u tom procesu. U 2005. godini identifikovano je 100 velikih privrednih sistema, u kojima je neophodno izvršiti restrukturiranje pre otpočinjanja procesa privatizacije. U toku 2005. godine, posle sprovođenja procesa restrukturiranja prodato je 14 velikih privrednih sistema. Usvojen je Zakon o stečajnom postupku koji bi trebao da pokrene proces oslobađanja imovine preduzeća u stečaju za efikasniju upotrebu i da ukune nešto što postoji samo u Srbiji a što se popularno naziva “radni stečaj”. Trenutno je u procesu restrukturisanja 84 preduzeća od kojih je u četiri preduzeća pokrenut stečajni postupak¹¹. Što se tiče javnih preduzeća čini se da se tek u drugoj polovini 2005. godine počelo sa ozbiljnijim radom na restrukturiranju preduzeća. Od posebnog značaja za sprovođenje procesa restrukturiranja su izvršene izmene zakonske regulative (Zakon o izmenama i dopunama Zakona o javnim preduzećima i obavljanju delatnosti od opšteg interesa, Zakon o železnici, Zakon o poštanskim uslugama, Zakon o prestanku važenja zakona o osnivanju javnog preduzeća za vazdušni saobraćaj, Zakon o izmenama i dopunama Zakona o radiodifuziji). Takođe, Zakonom o energetici stvorena je mogućnost da EPS od 01.07.2005. godine, posluje po novoj organizacionoj šemi, a od 01.10.2005. godine i NIS.

Politika konkurencije

- Svakako najslabija tačka u procesu reformi jeste **politika konkurencije** koja je i u poslednjem izveštaju EBRD dobila najslabiju ocenu 1, što znači da nije postojala zakonska regulativa i definisana politika. Subvencije države velikim javnim preduzećima (pre svega ŽTP-u) koja prave gubitke su znatne, ali imaju tendenciju smanjenja. Udeo državnih subvencija u Srbiji u 2004. godini procenjen je na 5,8% BDP, u 2003. je procenjen na 6,3% ali je znatno viši od nivoa u najrazvijenijim zemljama EU (oko 1% BDP). Privreda Srbije je još u periodu SFRJ bila visokoko monopolizovana tako da je

¹¹ Izvor: Agencija za privatizaciju, Centar za stečaj

privatizacijom društvenih preduzeća došlo do prelaska monopola u privatne ruke a privatni monopolisti se ne mogu tako lako kontrolisati od strane države kao što su mogli društveni. Zbog toga se javlja velika potreba za zakonskim regulisanjem ove oblasti kako bi se sprečilo monopolsko ponašanje i zaštitili domaći potrošači. Zakon o zaštiti konkurencije i Zakon o cenama usvojeni su 14.09.2005. godine. Zakonom o zaštiti konkurencije uređuje se zaštita konkurencije na tržištu radi obezbeđivanja ravnopravnosti učesnika, u cilju postizanja ekonomske efikasnosti, vladavine prava i stvaranja uslova za ubrzaniji privredni rast. Veliki problem predstavljaju javna preduzeća koja se javljaju ne samo u oblastima koje predstavljaju državni monopol već i u granama koje bi mogle biti konkurentne. Veliki broj njih se nalazi na lokalnom nivou i pod kontrolom su lokalnih organa vlasti, koji često svojim barijerama sprečavaju ili ograničavaju ulazak drugih preduzeća. Demonopolizacija određenih sektora imala bi pozitivne efekte na ostatak privrede, pre svega po osnovu sniženja cena i povećanja kvaliteta usluga. Neophodno je identifikovati javne usluge za koje postoji opšti interes i na koje se neće primenjivati pravila konkurencije. Na ostala javna preduzeća potrebno je nakon određenog tranzicionog perioda, primeniti regulativu o zaštiti konkurencije. Da bi politika konkurencije mogla da se sprovodi efikasno bitno je da postoji puna institucionalan nezavisnost Antimonopolske komisije kao i efikasni sudski sistem.

Bankarski sektor

- U bankarskom sektoru izvršene su radikalne strukturne promene (stečaj velikih banaka, ulazak inostranih banaka, privremena nacionalizacija banaka po osnovu Zakona o Pariskom i Londonskom klubu). U periodu od 2000. godine zatvoreno je oko 25 nesolventnih banaka. Udeo inostranih banaka na bankarskom tržištu je značajno porastao i danas nakon pet godina tranzicije udeo stranih banaka po bilansnoj aktivnosti iznosi 63%, udeo domaćih privatnih banaka iznosi oko 11% dok je udeo državnih banaka smanjen na oko 10% i on će se značajno smanjiti kad se završi privatizacija Vojvođanske banke koja zauzima 6% bankarskog tržišta po gledanoj ukupnoj bilansnoj aktivnosti.¹² Glavni problemi bankarskog sistema Srbije su, i dalje, relativno mali kapaciteti, niska efikasnost i nestabilnost.

Nebankarske finansijske institucije

- Za razliku od bankarskog sektora u sektoru nebankarskih finansijskih institucija nije daleko odmakao sa reformom. Dobra je što je donešen Zakon o dobrovoljnim penzionim fondovima i penzijskim planovima (29.09.2005.) koji bi trebao da utiče na dalji razvoj sektora osiguranja. Broj osiguravajućih društava je smanjen sa 40 u 2004. godini, na 21 u 2005. godini. U sektoru osiguranja treba očekivati veliku promenu jer skoro dve trećine tržišta pokrivaju dve osiguravajuće kuće (Dunav osiguranje i DDOR Novi Sad) koje se nalaze u državnom vlasništvu i očekuje se njihova skora privatizacija. Međutim, dugo se čeka na donošenjem Zakona o investicionim fondovima (u proceduri od 8.9.2005.) koji bi

¹² Izvor: Narodna banka Srbije

trebado da doprinese razvoju tržišta kapitala, doprinese rastu štednje, utiče na povećanje izvora finansiranja privrede i dr.

Poslovno okruženje

Svakako jedan od najvažnijih elemenata procesa tranzicije jeste unapređenje poslovnog okruženja. Povoljna investiciona klima utiče na povećanje priliva stranih direktnih investicija (SDI), a naročito "greenfield" investicija. EBRD vrši istraživanje kvaliteta poslovnog okruženja u zemljama tranzicije poznato kao BEEPS (The Business Environment and Enterprise Performance Survey). Kako je prvo istraživanje kvaliteta poslovnog okruženja sprovedeno 1999. godine, nije moguće napraviti uporednu analizu kao što smo to učinili u predhodnom delu. Međutim, profesor Cerović u svom istraživanju poredi poslovno okruženje u Srbiji 2005. godine sa rezultatima ostalih zemalja u tranziciji iz 1999. godine. Istraživanje je pokazalo da je kvalitet poslovnog okruženja u Srbiji relativno bolji od očekivanja i u tom smislu se može uzeti kao važan, a nedovoljno iskorišćen resurs za ubrzavanje procesa tranzicije¹³.

¹³ Opširnije videti: Cerović, B., (2006), "Proces privatizacije i poslovna klima u Srbiji: ocene i mogućnosti", *Ekonomska politika u 2006. godini.*, Beograd, NDE i Ekonomski fakultet,

4. Zaključak

Iako je Srbija među prvim zemljama bila u prilici da započne proces tranzicije 1989. godine, ispostavilo se da će svoj prelaz ka tržišnoj privredi sprovoditi u veoma teškim uslovima ekonomski i socialno ruinirane i zaostale zemlje. Kao jedna od poslednjih privreda koje kreću ka razvijenijem tržišnom sistemu, Srbija mora ponekad vrlo brzo da prelazi put koji su mnoge privrede već prevalile tokom proteklih petnaest godina. Pokazalo se da uprkos iskustvima drugih koja su potvrdila da je dobro komponovan program najvažniji faktor brzog prelaska i stupanja na putanju dugoročnog rasta, za Srbiju to nije ni lak ni jednostavan zadatak. Posle relativno efikasnog početka, pre svega u oblasti makroekonomskog stabilizovanja prilika, a zatim i pokušaja ubrzavanja privatizacionog procesa početkom dvehiljaditih, snaga ovdašnjeg projekta tranzicije iskazuje izvesne znake posustajanja.

Poređenjem rezultata u tranziciji nakon prvih pet godina tranzicije možemo izvući nekoliko bitnih zaključaka:

- Proces tranzicije u Srbiji se odvija u skladu sa očekivanjima
- Prva faza reforme, liberalizacije i privatizacije, se uspešno odvija i završetak ove faze treba očekivati do kraja 2007. godine
- Predstoje veliki izazovi u sprovođenju druge faze reforme, jer je ona daleko sveobuhvatnija i kompleksnija od prve faze i u zavisnosti od rezultata druge faze moći ćemo da donesemo konačnu ocenu o uspešnosti procesa tranzicije u Srbiji.

Možemo zaključiti da napredak tranzicije u Srbiji teče dobrom dinamikom i reformu možemo oceniti prelaznom ocenom, međutim, ne smemo zaboraviti da je lakši deo posla završen sledi teži deo posla nastavka strukturnih reformi. Neophodno je da se nastavi sa izgradnjom institucionalnog okvira koji će omogućiti stvaranje povoljnog poslovnog okruženja koje privlači strane direktne investicije, omogućava povećanje zaposlenosti i životnog standarda stanovništva. Veliki broj ekonomista se slaže da je učinjen izvestan napredak, ali da je potrebno uložiti puno truda kako bi se uspešno završio proces transformacije ekonomskog sistema.

L I T E R A T U R A :

1. **Cerović, B.**, (2004.) "*Ekonomika tranzicije*", Beograd, EF,
2. **Cerović, B.**, (2006), "Proces privatizacije i poslovna klima u Srbiji: ocene i mogućnosti", *Ekonomska politika u 2006. godini.*, Beograd, NDE i Ekonomski fakultet,
3. CLDS, (2005.) *Četiri godine tranzicije u Srbiji*, Beograd,
4. **Đurđević, Lj.**, "Deset godina tranzicije – Stiglitz-ova kritika i kontraargumenti", *Ekonomski anali*, br. 162, 2004
5. EBRD (2005) *Transition Report*, London, European Bank for Reconstruction and Development
6. EBRD (1996) *Transition Report*, London, European Bank for Reconstruction and Development
7. **Zarić, S.** (2006), "Poslovno okruženje u Srbiji 2006. godine u svetlu očekivanih regulatornih promena", *Ekonomska politika u 2006. godini.*, Beograd, NDE i Ekonomski fakultet
8. **Prokopijević, M.**, (2001), "*Transition*", Beograd, dostupno na www.fmc.org.yu
9. **Stiglitz, J.**, "*Whither Reform? Ten Years of Transition*", World Bank, 2000(http://www.worldbank.org/research/abcde/washington_11/pdfs/stiglitz.pdf)
10. **Stiglitz, J.**, (2004.) "*Protivrečnosti globalizacije*", Beograd, SBM-x
11. **Godoy, S., Stiglitz, J.**, "*Growth, initial condition, law and speed of privatization in transition countries: 11 years later*" NBER Working Paper Series, WP No. 11992 (www.nber.org/papers/w11992)
12. **S. Fisher & R. Sahay**, (2000.) "*The Transition Economies After Ten Years*", NBER Working Paper Series, WP No. 7664 (<http://www.nber.org/papers/w7664>), NBER,
13. Grupa autora, (2005.), "*Nacionalna strategija Srbije za pristupanje Srbije i Crne Gore Evropskoj uniji*", Beograd, Kancelarija za pridruživanje Evropskoj uniji
14. **V. Tanzi & G. Tsibouris**, (2000.) "*Fiscal Reforms Over Ten Years of Transition*", IMF Working Paper, No. WP/00/113 (<http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2000/wp00113.pdf>), IMF,
15. World Bank (2005) <http://www.doingbusiness.org/>
16. World Bank (2002.): "*Transition The First Ten Years*", Washington D.C., The World Bank,

Internet adrese:

1. www.nbs.yu internet adresa Narodne banke Srbije
2. www.priv.yu internet adresa Agencije za privatizaciju Republike Srbije
3. www.statserb.sr.gov.yu internet adresa Republičkog zavoda za statistiku